

A famatuzsálemek felmérésének módszerei

Szallerné Sobajda Ildikó Anita – minősített favizsgáló

Dr. Kelemen Géza – igazságügyi szakértő²

Dr. Tuba Katalin – egyetemi docens^{1,2}

„S azért számtalan egyebek közt az is kötelessége a magyarnak: [...] hol százodi lombosok zöldellnek még, meggondolni – s most, most, míg nem késő –, hogy [...] le-döntvén a százados cserfát, csak századok adhatják azt ismét tökéletesen vissza.”

Gróf Széchenyi István: Buda-pesti por és sár (1834)

A növényvilágban a fák élnek a leghosszabb ideig. A sokszor kedvezőtlen környezeti viszonyok ellenére is fajuktól, életkörülményeiktől függően több évtizedig, évszázadig, vagy akár évezredekig élhetnek. A fák növekedési üteme és ellenálló képessége idős korokra csökken, és az elmúlás különböző jeleit mutatják. Ugyanakkor ezek a fák még akkor is fontos szerepet töltenek be az ökoszisztémában, amikor állapotuk leromlik, hiszen más élőlényeknek továbbra is élőhelyet biztosítanak. S valljuk be, a fák leromlási stádiumairól nem sok ismeretünk van...

A famatuzsálem olyan fa, amely magas kora, mérete, állapota miatt kiemelkedő kulturális, tájképi vagy természetvédelmi értékkel bír. Többnyire hosszú életű fajok tartoznak közéjük, ám a rövidebb élettartamú fajok is mutathatják a famatuzsálemek tulajdonságait. Városi környezetben élő matuzsálemi korú fák kevés van, de erdei környezetben sem találunk sokkal többet. A felmérésük, nyilvántartásuk régóta foglalkoztatja a szakembereket, azonban jelenleg hazánkban nincs egységes, átfogó rendszer erre. Ugyanakkor az Országfásítási Program kapcsán a fakatasztereknek és az idős fák alapos felmérésének növekvő jelentősége lehet.

A fakataszterek előzményei hazánkban

Az első, hazai famatuzsálem-felmérések tulajdonképpen a kastélyparkok leírása során készült tanulmányok. Ezt követően a 19. században főleg az erdészeti szakirodalom foglalkozott az idős fák, hagyásfák felmérésével, mint *Hajnik János* 1867-ben az *Erdészeti és Gazdászati Lapokban*, majd *Illés Nándor* 1879-ben az *Erdészeti Lapokban* intéz felhívást:

„Fölszólítjuk tagtársainkat, szíveskedjenek minden pagonyukban, vagy a vidéken nevezetes fát megmérni, annak korát meghatározni, s a fát körülmenyesen leírni, valamint azt is, mily termőhelyen áll, és mit beszél róla a nép!”

A későbbiekben 1900-ban *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter rende-

letben felszólította az erdőtulajdonosokat, hogy: „A történelmi és egyéb nevezetességgel bíró fák és facsoportok fentartása, megőrzése és megjelölése ügyében [...], a birtokukban levő erdőségeken előforduló emlékezetes fákat megőrizni és azokat akár a kir. felügyelőség útján, akár pedig közvetlenül, azok tüzetes leírásával és esetleg rajzaival együtt, nekem az év végéig bejelenteni szíveskedjenek.”

Ténylegesen csak ezután kezdődtek meg az idős fák felvételezései. *Kaán Károly* a *Természetvédelem és a természeti emlékek* című, 1931-ben kiadott művében a történelmi emlékü fák, mondák főszereplőire, és az emlékfák megóvára hívja fel a figyelmet. Ezt követően *Csötönyi József* *Az Erdő* hasábjain 1961-ben, majd *Keresztesi Béla* 1971-ben foglalkozott az idős fák kérdésével.

Bartha Dénesnek összefoglaló jellegű, rengeteg idős fát, hagyásfát felsoroló kiadványa *Magyarország faóriásai és famatuzsálemei* címmel 1994-ben jelent meg, majd *Pósfai György* 2005-ben kiadott könyvének alapul a *dendromnia.hu* honlap.

A fentiekkel párhuzamosan, Magyarországon a 147/1992. (XI. 6.) Korm. rendelethez kiadott irányelv ad javaslatot a fakataszter készítésére. Az önkormányzatok többé-kevésbé készítenek a működési területükön található fákról fakatasztert, azonban ez egyelőre nem egységes.

A Magyar Faápolók Egyesületében komoly műhelymunka folyik a fák állapotára vonatkozó felvételi módok és a listák tartalmi kérdéseinek tekintetében, a famatuzsálemekre vonatkozóan azonban még bőven van mit tenni.

Célkitűzések

A jelen cikk alapjait jelentő szakdolgozati munkám célja volt, hogy egy sokváltozós rendszert dolgozzak ki a famatuzsálemek felmérésére, nyilvántar-

1. ábra. A megvizsgált oszázsnarancs

¹ SOE Erdőművelési és Erdővédelmi Intézet

² A cikk alapját jelentő szakdolgozat témavezetői és konzulensei.

2. ábra. A rendszeres látogatói igénybevételnek köszönhetően kifényesedett, felszakadozott kéreg a törzsön

tására. Fontos szempont volt, hogy az elkészült adatlap tartalmában igazodjon a már bevált hazai felvételezési módszerek dokumentációjához.

Segítségemre volt a Nagy-Britanniában használt átfogó, egységes, igen részletes felmérési rendszer, az ún. *Specialist Survey Method* (Speciális Felmérési Módszer, továbbiakban: SSM), ami a *Lonsdale, D. (ed.) (2013): Ancient and other veteran trees: further guidance on management* című kiadványban tanulmányozható.

A dolgozat készítése során a fák felvételezéséhez a dendrománia.hu oldalról letölthető „*Botanikai adatlap*”, és az angol SSM részletes adatlapját használtam fel, majd összevettem a két adattartalmat. Ez utóbbi sokkal bősegebb a magyarnál, hiszen az űrlaphoz tartozik egy részletes, ábrákkal magyarázott kitöltési útmutató is.

A terepi felvételek

A mintafák felvételezését Budapesten, a Margitszigeten végeztem. Mindegyik fáról több fényképet készítettem, ügyelve arra, hogy a teljes fa látható legyen, emellett a fa egyes elváltozásait is külön-külön fényképekkel dokumentáltam.

A felvételek első lépése minden esetben a fa számának, helyének, fajának rögzítése volt az adatlapokon, majd a mérések, illetve a fa állapotának meghatározása következett az adatlapok követelményeinek megfelelően. A felvételezés a faápolási javaslatok megadásával

zárult. Jelen cikkben az egyik fa példáján mutatom be az idős fák felvételezésére javasolt módszert.

A vizsgált fa az az oszázsnarancs (vagy narancseper, *Maclura pomifera*), amely az 1838-as árvízben megdőlt, de egyben azon kevés fák egyike, amelyek túléltek a jeges ár pusztítását. Kéttörzsű, súlyosan leromlott állapotú fa, visszavágásakor meghagyták néhány száraz ágát, így a fajra jellemző habitusa megmaradt.

Ágain (másodlagos koronaként) szép, egészséges, új lombzat fejlődött, amelynek megóvása alapvető feladat az életfeltételek biztosítása és javítása érdekében (1. és 2. ábra).

A botanikai adatlap és az SSM közötti alapvető különbség az adatok meg-

adásának módjában volt. A botanikai adatlapot leíró jelleggel kellett kitölteni, ami azt jelenti, hogy a fa méretein kívül szöveges meghatározások, jellemzések kerültek az űrlapra. Ugyanakkor az SSM adatlapján kódokkal rögzítjük az információkat, ehhez szemléltető rajzok állnak rendelkezésre.

Mindkét adatlapon rögzíteni kell a felvételezés időpontját, a felvételező nevét. A fa élőhelyének meghatározásakor az angol fafelvételi lap alapvető adata az élőhely megnevezése.

Alapadat még a terület tulajdonosának neve, valamint a szervezet neve, amelynek megbízásából a felvételezés készült. Nem alapvető adatként kezelik azonban az élőhelyen belül a fa pontos helyét, annak területi besorolását, valamint a földrajzi koordinátákat. A botanikai adatlapon ezzel szemben a fa helyét pontosan meg kell adni: település, utca, házsám, valamint térképen jelölni, kiegészítve a GPS koordinátákkal.

Különös, hogy a fa életkorát az SSM adatlapján nem kell megadni. Valószínűleg úgy gondolják, hogy a famatuzsálemeknél a kornak már nincs jelentősége.

A fa állapotára vonatkozóan az SSM adatlapja rendkívül részletes, aminek kitöltése során a hozzá tartozó útmutatóból választottam ki azt oda illő kódot.

A fa formáját, a törzs állapotát, az élő részek arányát, a megújuló hajtások helyét, a korona állapotát, a kéreg állapotát, a fán található sérüléseket, hasadásokat, már befortt sebeket, üregeket, odúkat vettem sorra a szemrevételezéskor.

A fa közvetlen környezetének jellemzőit, a fát érintő emberi beavatkozásokat, a fát és környezetét ért károkat, az SSM adatlap kitöltésekor szintén

 Veteran Trees Initiative Specialist Survey Form Veterán Fák Felmérése Speciális Felmérési Adatlap		FOR OFFICE USE NYILVÁNTARTÁSI ADATOK			
		Form Number	3		
		Irat száma			
		Key	Essential / Non-Essential		
		Kulcs	Alapadatok / Nem alapadatok		
A	Site Hely	Magyarország	E	Location Pontos hely	Margitsziget, Rendőrségi tábla
B	County Megye	Pest megye, Budapest	F	Ownership Tulajdonos	Budapest Főváros Önkormányzata
C	Post Code Irányítószám	1007	G	Site Records Korábbi felmérések	[0]
D	Grid Reference Földrajzi koordináták	WG84 - 47° 29' 52.4" N 19° 2' 24.8" E	H	Site Status Terület besorolása	[X]
I	Access/Visibility Látható/ Megközelíthető	[Y] [2]	K	Date Dátum	2017.10.21
J	Site Notes Megjegyzések, sajátosságok	A "Rendőrségi" tábla felső harmadában	L	Recorder Felvételező	Szallermé Sohajda Ildikó
			M	Organisation Szervezet	Magánszemély, diák
			N	Map Térkép	[Y] [Y]

3. ábra. Az SSM felvételi lapja (részlet)

a kódtáblázat alapján választottam ki, és mindhárom esetben több kód beírására is lehetőségem volt (3. ábra).

A kódok alkalmazása megkönnyíti az adatok felvitelét egy egységes adatbázisba, amelyet folyamatosan lehet frissíteni és szükség szerint bővíteni. A teljes SSM útmutató ismertetésére nincs mód, itt csak a fa formájának leírásáról szóló útmutatás részleteit mutatom be (4. és 5. ábra).

A botanikai adatlapon a fa környezetében lévő oszlopok, kábelek, vezetékek felsorolása mellett, a fát ért mechanikai sérüléseket, az elvégzett növényvédelmi munkákat rögzítettem, ide került az aljnövényzet felsorolása, jellemzése is. A fa által okozott károkat és azok mértékét csak indokolt esetben adjuk meg, ha van róla információnk. Mindkét adatlap ter-

jedelme elég nagy. Az SSM űrlapján pl. 31 adatot kellett rögzíteni.

Eredmények, javaslatok

A javasolt adatlap tartalmának összeállításakor figyelembe vettem a famatuzsálemek jellegzetességeit, az általam felvételezett fákról készült adatlapokat. Az adatlapok összehasonlítása alapján kiválasztottam, majd rangsoroltam azokat az adatokat, amelyeket a javasolt felvételezési lapon is célszerűnek tartottam megadni.

A fenti két eljárásból a fontosnak és használhatónak ítélt elemeket összegyűjtöttem, és kiegészítettem a lehetséges kezelések elvégzéséhez szükséges információkkal, így egy hazai viszonylatban is alkalmazható idős fa felmérési dokumentációjának alapjait állítottam össze.

Az alapadatokat négy csoportra (blokkra) osztottam, úgymint: általános adatok, a fa környezete, a fa adatai, és a fa állapota. Négy csoport van a kiegészítő adatoknál is, ahol az általános adatok helyett a faápolás, favédelem kategória szerepel. A terület védetségét, és a fa védetségét is javaslom alapadatként felvenni. Úgy gondolom, a fa egyes részeinek állapotát alapadatként kell felvenni, a matuzsálemi korú fák jellemzőit, sajátosságait pedig kiegészítő adatként.

Egy ilyen rendszer bevezetésekor a természetes környezetben élő idős fák esetén az erdőfelmérések dokumentációjára, városi környezetben élők esetében pedig a hagyományos fakataszteri rendszerre lehetne alapozni.

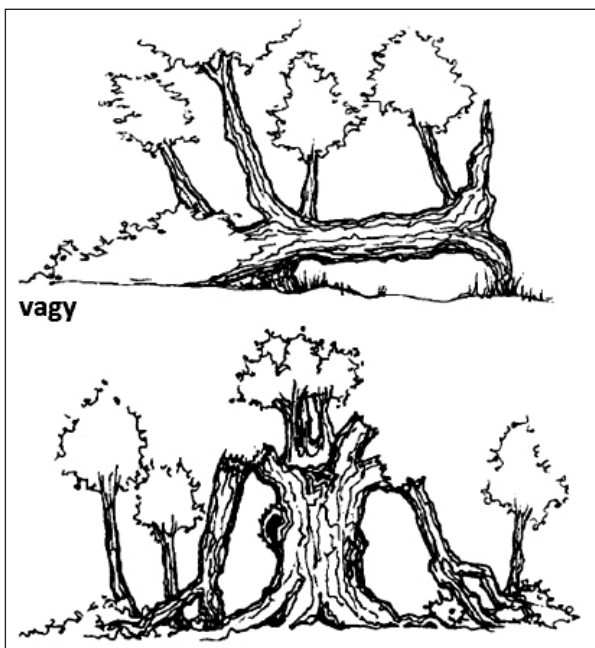
Bízom abban, hogy lesz forrás ezeknek a különleges fáknek a felmérésére és kezelésére is, mélységesen egyetértve Kaán Károly idézett 1931-es művének esszenciájával: „Egyes fák magas koruk és méreteik folytán érdemlik meg, hogy azokat életük

tartamára becses természeti ereklyeként megbecsüljük és odaadó gondozásban részesítsük.”

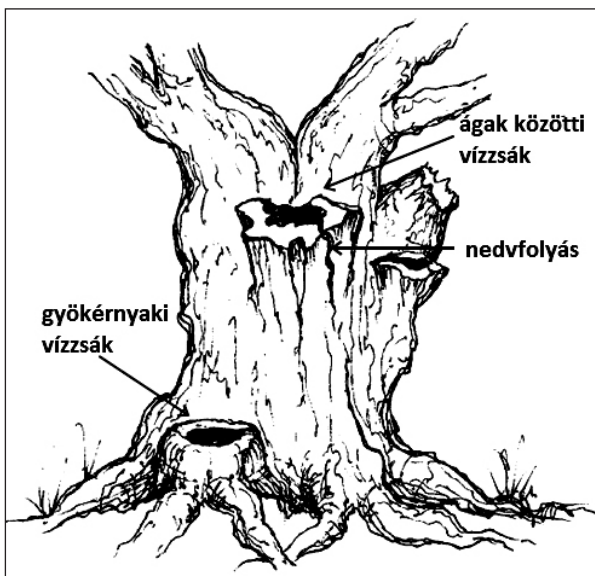
Famatuzsálemek felvételére javasolt adatlap adattartalma

1. oldal – Alapadatok	
Általános adatok	
Felvételező neve	
Felvételezés időpontja	
Település, hely neve	
Terület tulajdonosa	
A fa környezete	
Terület védettsége	
Fa védettsége	
Fa közelében lévő épületek, objektumok	
Fa közelében lévő vezetékek, kábelek	
Talaj tömörödöttsége	
Aljnövényzet	
A fa árnyékoltságának mértéke	
A fa adatai	
Fa egyedi azonosító száma	
Fa helyének GPS koordinátái	
Fafaj – latin név, magyar név	
A fa kora	
Fa magassága	
Törzs magassága	
Korona átmérője	
Törzs körmérete cm-ben	
A fa részeinek állapota	
Gyökér és gyökérnyak állapota	
Törzs állapota	
Koronaalap és korona állapota	
Kórokozók jelenléte	
Megfigyelt gombák	
Rovarok jelenléte	

2. oldal – Kiegészítő adatok	
A fa állapota	
A fa állapota	
Fa formája	
Fatörzsek száma	
Kéregsértülések	
Korona lombvesztése	
Elhalt részek aránya	
Odúk, üregek	
Vízszák	
Megújuló hajtások	
Élősködő (epifiton) növények	
Védett gombák	
Védett rovarok	
Védett madarak	
Védett emlősök	
Faápolás, favédelem	
Fa mechanikai védelme	
Csurgó terület védelme	
Az elvégzett faápolási munkák	
Javasolt faápolási, favédelmi munkák	

4. ábra. „Főnix regenerálódás” (Forrás: SSM)

5. ábra. Vízszákok a fán (Forrás: SSM)